

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

БРЕЖНЄВА СВІТЛАНА БОРИСІВНА

УДК [373.5.013.43:78]:276.2–472(477.7),,17/19”(043.3)

**РОЗВИТОК ЕТНОКОНФЕСІЙНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ
МЕНОНІТІВ-КОЛОНІСТІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Мелітополь – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Фунтікова Ольга Олександрівна,
Класичний приватний університет,
професор кафедри освіти та управління
навчальним закладом.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Соколова Алла Вікторівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
декан факультету мистецтв;

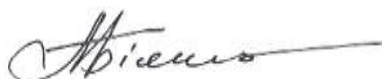
кандидат педагогічних наук, професор
Сипченко Валерій Іванович,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
професор кафедри педагогіки вищої школи.

Захист відбудеться «17» квітня 2019 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.053.01 у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького за адресою: 72312, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького: 72312, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 10.

Автореферат розісланий «16» березня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. В. Білецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціокультурна історія розвитку етноконфесійної групи менонітів безпосередньо пов'язана зі збереженням національних і музично-освітніх традицій етнічних меншин, які проживали на територіях України й зробили свій внесок у культуру титульної нації.

Меноніти-колоністи – це генотип іншодуховної культури, що відображає соціокультурну історію релігійної духовності, етноконфесійної музики й освіти та належить до відповідного економічного архетипу, який існував на південноукраїнських землях. Згідно з такими нормативними документами, як Декларація прав національностей України (1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), Рамкова конвенція ради Європи про захист національних меншин (1997 р.), іноетнічний анклав має право на збереження духовних здобутків, їх теоретичне осмислення науково-педагогічною спільнотою та етнокультурний ренесанс в освітній площині.

У працях таких науковців, як Г. Епп (G. Epp), А. Баумбах (A. Baumbach), Дж. Флорі (J. Flory), Р. Ханле (R. Hanle), М. Хьюберт (M. Huebert), Т. Гельмут (T. Helmut), М. Янтцен (M. Jantzen), Джон М. Кіммель (John M. Kimmel), П. Леткеманн (P. Letkemann), Н. Пеннер (H. Penner), Дж. Постма (J. Postma), У. Шредер (W. Schroeder), Дж. Уррі (J. Urry), Х.-Ю. Гьортц (H.-J. Goertz), П. Пост (P. Post), з'ясовано ставлення менонітів-колоністів до економіки, активного відтворення засад пацифізму, відображення світогляду в духовних піснях та гімнах. У дослідженнях О. Авдєєвої, О. Антоненко, І. Бондар, Т. Мартинюк встановлено, що духовні пісенспіви менонітів-колоністів є центральним символом історико-релігійного часу західноєвропейської духовної культури, зокрема частиною етноконфесійної музичної освіти дітей і молоді.

Такі науковці, як Б. Асаф'єв, В. Бутенко, Б. Брилін, Н. Дяченко, М. Лещенко, Я. Мельничук, Н. Миропольська, О. Михайличенко, Г. Падалка, А. Пілічяускас, О. Ростовський, О. Рудницька, Н. Терентьева, М. Фейгін і композитор церковної музики А. Ведель, вказували на доцільність мистецької педагогіки та музичної освіти, яка формує світогляд, збагачує внутрішній світ особистості, гармонізує її відносини з середовищем і вдосконалює емоційно-моральні відносини між людьми.

Питання розвитку музичної освіти в різних регіонах України вивчали Б. Забута, Л. Кияновська, Г. Локощенко, М. Маріо, В. Мітлицька, О. Преображенський, В. Сипченко, С. Смоленський, А. Соколова, М. Черепанін, П. Шиманський; проблему формування у школярів духовної народнопісенної культури розглядали І. Зязюн, Ф. Колесса, В. Сухомлинський та ін.; виховний вплив духовних пісенспівів і народних пісень на почуття та свідомість особистості – Е. Ганслик, Г. Дем'ян.

У сучасних умовах духовної кризи зростає інтерес до історії духовного музичного мистецтва як невіддільного складника змісту музичної освіти молоді, але освітньо-виховний потенціал духовної музики ще не вивчений, на що звертає увагу В. Сипченко. Поза увагою науковців залишаються також надбання народнопісенної культури німців, етика їхніх сімейних пісенспівів. Недостатньо

системно проаналізовано проблему етноконфесійної музичної освіти в колоніях менонітів, не систематизовано й не узагальнено гімни та духовні пісні, не висвітлено музично-педагогічний досвід, методи, засоби та форми роботи зі школярами в навчальних закладах менонітів-колоністів України наприкінці XVIII – на початку XX ст.

Сьогодні наявні суперечності, що стримують успішне розв'язання порушеної проблеми, а саме:

– між значущістю історико-педагогічних здобутків музичної освіти в історико-антропологічному вимірі європейської реформації в контексті глобальної взаємодії культур і дефіцитом знань про іншодуховну музичну освіту нацменшин, які протягом століть мешкали на українських землях і впливали на становлення історії музичної освіти України;

– між проголошенням культурного розвитку духовної особистості в педагогічній теорії і практиці й актуалізацією історико-педагогічного досвіду та недостатнім вивченням історіогенези гімнографії духовного піснеспіву, що було витокami розвитку етноконфесійної музичної освіти на південноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX ст.;

– між визнанням пріоритету використання зарубіжного музичного етноконфесійного досвіду, який набув ознак етнокультурного ренесансу й осмислення культурних надбань, та недостатньою увагою науковців, педагогів-практиків до культуровідповідної духовно-музичної спадщини німців, які проживали в колоніях на південноукраїнських землях.

Отже, актуальність проблеми та її недостатнє висвітлення в науково-педагогічній літературі зумовили вибір теми дисертації: **«Розвиток етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на Півдні України (кінець XVIII – початок XX століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького «Підготовка майбутніх фахівців педагогічної освіти в умовах освітніх трансформацій» (державний реєстраційний номер 0117U006709), виконавцем якої є здобувач.

Тема дисертації затверджена вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 17 від 26.02.2015), узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 29.11.2016) й уточнена вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 13 від 18.04.2018).

Мета дослідження – схарактеризувати конфесійну музичну освіту менонітів-колоністів кінця XVIII – початку XX ст. й систематизувати еволюційні зміни в її змісті, формах, методах і засобах, що відповідають розробленій історико-педагогічній періодизації.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1. Виявити історико-культурні передумови розвитку музичної освіти менонітів як конфесійної нацменшини, що проживала на південних українських землях наприкінці XVIII ст.

2. Проаналізувати етноконфесійну музичну освіту менонітів-колоністів, її функції та структуру.

3. Розробити за визначеними критеріями історико-педагогічну періодизацію розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів у досліджуваний період.

4. Схарактеризувати еволюційні зміни форм, методів і засобів навчання і виховання в етноконфесійній музичній освіті менонітів наприкінці XVIII – на початку XX ст.

5. Узагальнити освітній потенціал етноконфесійної музичної освіти менонітів, що мешкали на південноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX ст., і окреслити перспективи його використання в процесі підготовки музикантів-педагогів.

Об’єкт дослідження – музична освіта конфесійних національних меншин на українських землях наприкінці XVIII – на початку XX ст.

Предмет дослідження – педагогічний зміст розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на Півдні України в досліджуваний період.

Хронологічні межі дослідження: 80-ті рр. XVIII – початок зовнішньої землеробської колонізації Півдня України, який був пов’язаний з переселенням менонітів на землі Катеринославської, Херсонської та Таврійської губерній. Нижня межа відображає час виникнення й активного розвитку громадських організацій нацменшин, зокрема й менонітів-колоністів, які на громадських засадах розвивали етноконфесійну музичну освіту; початок розвитку нових суспільно-економічних відносин, які сприяли появі та швидкому піднесенню національних товариств, що вплинуло на зміни в системі народної освіти, поглиблення її релігійного змісту й суттєве розширення мережі церковних шкіл, значне поживлення музично-освітньої справи школярів. Верхня хронологічна межа пов’язана з початком Першої світової війни, унаслідок якої 30 листопада 1914 р. Міністерство внутрішніх справ видало таємний циркуляр, згідно з яким громадські об’єднання етноменшин підлягали ліквідації, зокрема й громадські об’єднання менонітів-колоністів, а церковний хоровий спів мав бути вилучений з навчальних планів шкіл.

Територіальні межі дослідження зумовлені історичним характером розселення менонітів у Катеринославській, Таврійській та Херсонській губерніях Російської імперії, які відповідають території сучасних Дніпропетровської, Запорізької, Одеської, Миколаївської, Херсонської областей України та Автономної Республіки Крим.

Теоретичну основу дослідження становлять праці з іноземної колонізації, імміграції, історії заселення, соціально-економічного розвитку німецьких менонітських колоній на Півдні України (М. Белікова, О. Берестень,

О. Замуруйцев, Л. Хрящевська), з розвитку історико-культурних процесів у менонітських колоніях на південноукраїнських землях (І. Миронова, Н. Осташева), етногенезу нацменшин на території України в контексті культуротворчих процесів і культурної самоідентифікації менонітів-колоністів (О. Ліценбергер, К. Лях); публікації, присвячені німецькій духовній музикознавчій спадщині та літургійно-мистецьким основам півного сакрального мистецтва в історико-культурному розвитку менонітів (С. Абель-Штрут (S. Abel-Struth), В. Грун (W. Gruhn), Е. Нольте (E. Nolte), Г. Ноль (G. Noll), Г. Сова (G. Sowa)), спадщині відомих діячів музичної культури кінця XIX – початку XX ст. (М. Леонтович), особистому зростанню в освітньому середовищі (Н. Сегеда), діяльності західноєвропейських педагогів-новаторів, а також західноєвропейські дослідження німецької духовної музикознавчої спадщини в історико-культурному розвитку менонітів, що містять ідеї, концепції та узагальнення науковців (Г. Епп (G. Epp), М. Янтцен (M. Jantzen), Дж. Кіммель (J. Kimmel), П. Леткеманн (P. Letkemann), Н. Пеннер (H. Penner), Дж. Постма (J. Postma), Дж. Уррі (J. Urry)).

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань і досягнення мети на всіх етапах дослідження використано комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів, а саме:

– *теоретичні*: дескриптивний, джерелознавчий, текстологічний аналіз, порівняльно-історичний та інтерпретаційно-аналітичний – для зіставлення економічних, етноконфесійних, культурних і педагогічних смислів життя менонітів-колоністів як історико-культурних передумов розвитку етноконфесійної музичної освіти в зазначений період;

– *компаративний та історико-генезисний методи* – для вивчення гімнографії духовного піснеспіву як витоків розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на засадах диспенсціоналізму й осмислення духовних здобутків на межі століть у взаємодії різних культур;

– *архетипний метод* – для розкриття змісту мистецько-педагогічного поняття «етноконфесійна музика менонітів-колоністів» у термінах понятійного апарату (Бог, культура, етнос);

– *феноменологічний і герменевтичний методи* – для з'ясування духовних смислів музичної освіти етноконфесії менонітів-колоністів, впливу традицій екзегетики на піснеспіви, зв'язку сакральних текстів з музичною освітою;

– *історико-культурологічний* – для вивчення явищ, подій, культурного процесу, до якого належить етноконфесійна музична освіта менонітів-колоністів, у контексті того часу й тих соціально-економічних умов, у яких вони відбувались, протистояння спрощенню опису історико-культурних процесів досліджуваного періоду;

– *історико-педагогічна реконструкція* – для розгляду здобутків етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів у регіоні та реконструкції основних історико-педагогічних факторів, що безпосередньо вплинули на зміст і розвиток етноконфесійної музичної освіти менонітів в іноетнічному оточенні;

– *хронологічно-системний* – для обґрунтування змісту, форм і методів етноконфесійної музичної освіти менонітів за концептуально-теоретичним, організаційно-методичним і діяльнісно-педагогічним етапами розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів;

– *діахронний (періодизації)* – для дослідження якісних змін у розвитку етноконфесійної музичної освіти у визначеному історичному періоді;

– *спеціальні*: метод узагальнення педагогічної спадщини етноконфесійної музичної освіти; дискусія з провідними дослідниками Німеччини та Канади з питань темпорального ускладнення властивостей об’єктів музики й освіти та їх взаємодії між собою в історико-педагогічному етноконфесійному полі; зустрічі та бесіди з менонітами, батьки яких проживали на південноукраїнських землях і залишили їх у 20-х – 30-х рр. минулого століття.

Джерельна база дослідження:

– *фонди наукових бібліотек*: Бібліотеки Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (м. Київ); Бібліотеки Київської духовної академії (КДА, м. Київ);

– *дореволюційна регіональна періодика*: вітчизняні газети («Александровские отклики», «Александровский вестник», «Александровский голос», «Мелитопольские ведомости»); губерньська періодика («Вестник Юга», «Днепровская молва», «Добра порада», «Екатеринославская земская газета», «Екатеринославские губернские ведомости», «Екатеринославский листок», «Крымский вестник», «Крымский курьер», «Русская ривьера», «Тавричанин», «Южные ведомости», «Таврические губернские ведомости»); німецькі газети («Die Friedensstimme», «Botschafter»); німецькі журнали («Mennonitelife»);

– *фонди Державного архіву Одеської області* (Ф. 89. Оп. 1. Спр. 665, Спр. 842, Спр. 3428, Спр. 2710, Спр. 3410, Спр. 2125, Спр. 2204, Спр. 1961, Спр. 1528, Спр. 2298, Спр. 1471, Спр. 1162, Спр. 1223, Спр. 1807, Спр. 1945, Спр. 1980, Спр. 837, Спр. 439, Спр. 1377; Ф. 6. Оп. 5. Спр. 197а, Спр. 379; Ф. 252. Оп. 1. Спр. 15613; Оп. 2. Спр. 19964; Ф. 26. Оп. 2. Спр. 3747, Спр. 3759; Ф. 27. Оп. 1. Спр. 13427, Спр. 12288, Спр. 12321, Спр. 12343, Спр. 12444, Спр. 12047, Спр. 12102, Спр. 12140, Спр. 12183, Спр. 11547, Спр. 11548, Спр. 11214, Спр. 11228, Спр. 11281, Спр. 11330, Спр. 11092, Спр. 11171 та ін.); фонди Державного архіву Запорізької області (Ф. 236. 1905–1932 рр. 4 од. зб.; Ф. 237. Спр. 1; Ф. 238. Спр. 5; Ф. 23. Спр. 2; Ф. 50. Спр. 33; Ф. 58. Спр. 104; Ф. 153. Спр. 6; Ф. 183. Спр. 1; Ф. 250. Оп. 1. Спр. 275, Спр. 335, Спр. 339, Спр. 336, Спр. 342, Спр. 332 та ін.);

– *фонди Музею історії запорозького козацтва Національного заповідника «Хортиця»* (м. Запоріжжя);

– *німецькі монографії та дисертації з проблем розвитку освіти, духовної музики, менонітознавства* (B. Anderson, S. Steen, R. Baring, L. Barnes, K. Fox, S. Pendleton, L. S. Bauman, A. Vaumbach, J. Baumgartner, T. Buchanan, F. Belk, H. Bender, S. Harold, K. Benner та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що:

– *уперше* виявлено педагогічний зміст розвитку етноконфесійної музичної

освіти, що відображає музично-педагогічну концепцію, співацьку методику навчання за цифровою нотацією як систему методів формування хорових умінь і навичок у молоді з використанням ритмічних, мелодійних, вокальних вправ, відповідно до музичних навчальних програм, планів, розкладів шкільних занять, з урахуванням провідної форми організації дітей на уроках співу як системи взаємного навчання, а також стандартизацію освітнього процесу в менонітських школах на південноукраїнських землях;

– за визначеними організаційно-освітнім, антропологічним, музично-освітнім, педагогічним критеріями розроблено історико-педагогічну періодизацію розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на Півдні України: *дохронологічний* (1717–1812 рр., Пруссія, Швейцарія) – виникнення поглядів видатних діячів на поєднання музики з освітою в школах; *I етап* (1789–1842 рр.) – концептуально-теоретичний; *II етап* (1843–1880 рр.) – організаційно-методичний; *III етап* (1881 р. – початок ХХ ст.) – діяльнісно-педагогічний; *післяхронологічний* (1920-ті рр., США, Канада, Мексика) – від'їзд менонітів-колоністів з Півдня України;

– *розширено наукові уявлення* про функції та структуру змісту етноконфесійної музичної освіти; еволюцію форм, методів навчання; систему наочних (візуалізація), слухових (сприймання музики) та вербально-практичних (музично-виконавських) методів навчання співу дітей за цифрозвуковою нотацією в школах, використання наочних засобів навчання учнів на уроках співу (збірники гімнів – як канонізовані, так і авторські), а також музично-педагогічних посібників для вчителів співу й для дітей;

– *уведено в науковий обіг* маловідомі у світі й невідомі в Україні історико-педагогічні факти про гімни, духовні, фольклорні пісні для дітей, що були основою етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на південноукраїнських землях;

– *дістало подальшого розвитку* положення про етнічну самоідентифікацію менонітів на південноукраїнських землях через етноконфесійну музичну освіту молоді; знання про поліфонічний хоровий спів духовних пісень і гімнів менонітами-колоністами на основі продовження музичних традицій Західної Європи на південноукраїнських землях; знання про фольклорні пісні для дітей і молоді в контексті музичної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні історико-педагогічні положення, узагальнення та висновки дослідження сприяють відродженню духовних і культурних традицій, збереженню та розвитку надбань історико-педагогічного досвіду менонітів-колоністів, які розвивали свою етноконфесійну музичну освіту на Півдні України.

Результати дослідження можуть бути використані під час викладання історико-педагогічних і музикознавчих, хорознавчих навчальних дисциплін, розроблення елективних курсів з питань іншодуховної музичної освіти молоді; у процесі укладання підручників і навчальних педагогічних посібників з музичної педагогіки та музичної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки й текст дисертації обговорено на засіданнях кафедри педагогіки і педагогічної майстерності та кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (2015–2018 рр.).

Результати дослідження апробовано під час наукових конференцій:

– *міжнародних*: IV Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Нові виміри сучасного світу» (м. Мелітополь, 2008 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічні проблеми сталого розвитку українського суспільства» (м. Мелітополь, 2004 р.); Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Регіональні культурні, мистецькі та освітні практики» (м. Переяслав-Хмельницький, 2014 р.); Міжнародної наукової конференції «Мистецька освіта: традиції і новації» (м. Мелітополь, 2014 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів – наукові досягнення і перспективи» (м. Мелітополь, 2015 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Мистецька освіта: історія, сьогодення, перспективи» (м. Мелітополь, 2015 р.); Європейської наукової конференції «Педагогіка. Теорія. Практика / Pedagogika. Theory. Practice» (м. Щецин, 2017 р.);

– *всеукраїнської*: Всеукраїнської Інтернет-конференції «Професійний розвиток викладача музичного мистецтва та хореографії» (м. Мелітополь, 2014 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 28 одноосібних наукових працях, з яких: 10 – відображають основні наукові результати дисертації (1 стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні), 18 – апробаційного характеру.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (455 найменувань, з них 154 – іноземною мовою, 75 – архівні джерела) на 47 сторінках, 11 додатків на 49 сторінках, містить 1 таблицю (на одній сторінці) і 7 рисунків (на шести сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 282 сторінки, з них основного тексту – 161 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми; окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, темами; визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження; викладено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію, публікації.

У **першому розділі** «*Історико-культурні передумови розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів*» розкрито становлення етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на економічних, етноконфесійних, культурних і педагогічних основах з урахуванням поширених у суспільстві педагогічних поглядів на поєднання музики й освіти молоді,

здійснено періодизацію розвитку ЕКМО за визначеними критеріями.

З'ясовано, що економічні основи стали підґрунтям для ефективного розвитку освіти менонітів, що поступово перетворилась на рушійну економічну силу; культурні основи акумулювали концептуальні ідеї щодо активного поширення іншодуховної культури в суспільстві як відчуття власної історичної, етнічної, конфесійної цивілізаційної місії у світі, зокрема й на теренах музичної освіти; педагогічні основи виявились в організації навчально-виховного процесу в школах, де постійним складником була духовна музика.

Етноконфесійні основи відображають іншомовність та іншодуховність у музичній освіті менонітів, які мають есхатологічну долю як богообраного народу з культовою практикою та теологічною доктриною; збереження пруських традицій в організації етноконфесійної музичної освіти для дітей і молоді за протестантськими канонами, звичаями, віросповіданням.

Для характеристики педагогічного змісту розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів у досліджуваній період розроблено такі критерії:

– *організаційно-освітній*: підпорядкованість менонітських шкіл керівному органу (протестантська церква (1789–1842 рр.), менонітська громада і просвітницька конфесійна спільнота (1843–1880 рр.), Міністерство народної освіти (1881 р. – початок ХХ ст.)), який визначав політику в галузі освіти й здійснював її управління, розробляв програми та контролював їх виконання відповідно до цілей і завдань освітнього процесу; підпорядкованість шкіл відображала еволюцію норм в організації освітнього процесу в школах, зумовлених вимогами суспільства до світогляду особистості, до системи знань і вмінь, зокрема до музичної освіти молоді, з урахуванням соціальних перспектив у контексті наявної культурної парадигми;

– *антропологічний*: вплив педагогічних ідей видатних постатей на зміни цілей і завдань в освіті молодого покоління та їх тісний взаємозв'язок з музичною освітою (Й. Песталоцці, Й. Герbart, Й. Корніс та ін.); вплив окремих видатних західноєвропейських диригентів хору, шкільних учителів співу на впровадження форм, методів, засобів навчання дітей музики на шкільних уроках, цілеспрямоване навчання співацької методики за цифровою нотацією та її поширення серед молодого покоління (Г. Негелі, Б. К. Л. Наторп, К. Нейман, Т. Вот, Г. Франц, Ф. В. Ланге та ін.); за допомогою антропологічного критерію висвітлено педагогічні позиції та ідеї щодо поєднання духовної музики з освітою молоді в навчально-виховному процесі, який здійснювали сертифіковані вчителі співу з Пруссії;

– *музично-освітній*: спів гімнів, канонів, духовних пісень, псалмів у школі й удома, накопичення дитячих музично-слухових уявлень, формування елементарних виконавських умінь, збагачення музичного досвіду дітей і молоді на основі спостереження за виконавською практикою дорослих менонітів і засвоєння емоційно-образних засобів духовної музики;

– *педагогічний*: зміст навчально-виховного процесу в менонітських школах на основі навчальних програм і планів, що відображали перелік навчальних предметів, щотижневий розклад уроків у кожному класі; методи, форми, засоби навчання музично-літературних основ музичної освіти; використання системи

шкільних пісенників, збірників гімнів, навчальних посібників з навчання співу, методики навчання співу, використання вчителями нової співацької методики навчання (спів у цифрах) на шкільних уроках; розвиток релігійно-мистецьких почуттів за допомогою музично-духовного слова, формування музично-поетичного ставлення до змісту духовних пісень у дітей і молоді.

За допомогою зазначених вище критеріїв як наукових засобів авторського судження створено підстави для класифікації та групування педагогічного змісту етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів та її розвитку на Півдні України в досліджуваній період за відповідними етапами (рис. 1), а саме:

– дохронологічний (Пруссія, Швейцарія, 1717–1812 рр.): у документах пруської освітньої реформи (1717, 1807 рр.) ще немає відомостей про організацію музичної освіти в школах за відповідними програмами й відповідними музичними методиками (інструкціями);

– I етап (1789–1842 рр.) – концептуально-теоретичний: перші публікації музично-педагогічної концепції Б. К. Л. Наторпа (Пруссія, 1813, 1820 рр.), яка започаткувала розвиток теоретико-музичної освіти; перші праці Г. Негелі: «Навчання співу на основі методів Песталоцці» (1810 р.), «Навчання співу для чоловічого хору» (1817 р.), «Школа хорового співу» (1821 р.), «Практична школа співу для жіночого хору» (1832 р.), які стали відомі вчителям менонітських шкіл на Півдні України.

Розпочато *музичне реформування піснеспівів* у с. Гнаденфельд Молочанського менонітського округу під керівництвом шкільного вчителя співів з Пруссії Г. Франца з метою збереження традицій одноголосного співу, покращення та полегшення шкільного вокального співу дітей (1837 р.);

– II етап (1843–1880 рр.) – організаційно-методичний: *уперше* опубліковано документ про стандартизовану *навчальну програму для сільських шкіл менонітів, розроблену* Й. Корнісом, що відображала впровадження цифрозвукової системи навчання співу; *уперше* школярі дізналися, як *читати музику* в цифровій нотації; виникає новий стиль співу під назвою *Zifferngesang* або *Zahlengesang* (Numbersinging / цифровий спів) (1850-ті рр.). На тлі гострої критики з боку менонітської громади й учителів шкіл упроваджуються музичні новації (1850 - ті рр.); триває активна опозиція вченню *Zahlengesang* (*співаючи цифрами*), що задокументовано у звітах (Л. Петерсен, 1870-ті рр.). Набувають чинності шкільна програма й навчальний план для менонітів віком від 7 до 15 років, які містять цифрову нотацію навчання співу дітей. Триває *музичне реформування фонду піснеспівів менонітів* (1865 р.). Виникає радикальна зміна стилю виконання гімнів, набуває поширення шкільна хорова культура, зростає кількість церковних хорів (1860 р.) з використанням традицій унісонного співу без інструментального супроводу (1874 р.);

– III етап (1881 р. – початок ХХ ст.) – діяльнісно-педагогічний: поширюється музична освіта дітей з використанням цифрової нотації музики в школах менонітів, що сприяє злагодженості шкільного хору, динаміці, м'якому звучанню звуків; діє *система взаємного навчання* на уроках співу, коли вчитель спочатку навчає дітей-лідерів, а потім діти-лідери навчають інших, розподілених на групи; за *програмами*

музики і співів передбачено два уроки на тиждень займатися співом (понеділок, п'ятниця – Нейзацьке центральне училище, Крим, 1893 р.); за навчальний рік учні вивчали 15 церковних тем з розподілом учнів *на голоси, опановували* теорію музики за популярним підручником Е. Савацького «Школа співу в цифрових нотах для християнських співаків та диригентів» (1903 р.);

– післяхронологічний (США, Канада, Мексика, 1920-ті рр.) – масовий від'їзд тисяч менонітів-колоністів та їхніх дітей з південноукраїнських земель у зв'язку з соціально-політичними подіями того часу.

Отже, на основі аналізу й узагальнення педагогічних поглядів видатних діячів освіти кінця XVIII – початку XX ст. з'ясовано, що етноконфесійна музична освіта є складником освіти іншодуховної культури, представники якої мають близькі етнічні взаємозв'язки між собою на основі постулатів віри й системно відтворюють у процесі навчання дітей і молоді в школах ідею христоцентризму в музичних творах різних жанрів (гімни, псалми, духовні та фольклорні пісні).

У другому розділі «Педагогічний зміст еволюції системних елементів етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів південноукраїнських земель (кінець XVIII – початок XX ст.)» проаналізовано функції, структуру та зміст етноконфесійної музичної освіти, еволюційні зміни форм, методів і засобів навчання в музичній освіті менонітів; розкрито освітній потенціал етноконфесійної музичної освіти менонітів.

Встановлено, що функції етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів забезпечували єдність існування всіх компонентів (конфесія, музика, освіта) і суб'єктів (представники церкви, діти, молодь, учителі, менонітська громада, просвітництво, батьки) в інокультурному освітньо-музичному середовищі на Півдні України.

Визначено основні функції етноконфесійної музичної освіти: етноконфесійно-мистецьку, духовно-музичну, освітньо-музичну.

Етноконфесійно-мистецька функція полягає у формуванні особистості на постулатах протестантської віри з засвоєнням молоддю духовних пісень, псалмів, гімнів; у збагаченні музичного досвіду дітей і молоді під час виконання хорових партій з використанням виражальних засобів вокального й хорового мистецтва (голосове музикування, сприймання вокального образу, якість виконання музичного твору).

Духовно-музична функція етноконфесійної музичної освіти передбачає виконання духовних піснеспівів з метою перетворення свідомості окремої людини на єдину колективну свідомість виконавців, коли єдність життя, молитви й духовний піснеспів переходять у внутрішній стан кожного виконавця; усе зовнішнє співвіднесено з внутрішнім станом і набуває духовного сенсу через духовні піснеспіви й прийняття молитовної організації власного життя.

Освітньо-музична функція полягає в здійсненні цілеспрямованого навчально-виховного процесу в школах за відповідними навчальними планами, програмами й розкладом занять, складником яких були уроки співу; у формуванні світогляду, ціннісних орієнтацій і збереженні історико-протестантських культурних цінностей за допомогою виражальних засобів духовної музики (мелодія, ритм, темп,

динаміка).

За визначеними функціями виокремлено таку структуру змісту ЕКМО: культурно-мистецький складник, виконавсько-духовна практика, навчально-виховна діяльність.

Культурно-мистецький складник виявляється в тому, що зміст і мелодії піснеспіву змінювались від скорботи до радості людини в сприйнятті життя; поступово відбувалося засвоєння дітьми та молоддю *акапельного* поліфонічного виконання пісень, що було показником хорової майстерності професійних учасників співу в церкві; духовна пісня як вокальний музично-поетичний жанр відображала елементарну риторику та прості метафори, була призначена для богопізнання Ісуса Христа й для осягнення біблійних істин, якими дитина керувалася в житті.

Виконавсько-духовна практика передбачала шкільні вокальні конкурси та фестивалі хорового виконання пісень, що створювали піднесене колективне хорове дійство й відбувались як канонічна культова дія, що мала історико-релігійну основу; шкільні конкурси вокального співу, фестивалі хорового виконання гімнів поступово набули популярності серед населення; у шкільних хорах під керівництвом учителів співу, диригентів хору були опановані церковні, чоловічі, сільські, шкільні різновиди пісень; спостерігався розквіт хорової діяльності менонітів і поширення хорової протестантської культури.

Навчально-виховна діяльність охоплювала систематичне розроблення в навчальних планах і навчальних програмах змісту музичної освіти, оволодіння учителями *методикою навчання вокального співу (методи формування хорових навичок, методи формування вокально-технічних умінь тощо)* на основі поширення музично-педагогічної концепції та відповідних посібників, наочних засобів, які призначались окремо для вчителів і окремо для дітей і молоді й забезпечили новий рівень засвоєння музично-духовного матеріалу всіма учнями менонітських шкіл у колоніях на Півдні України.

Доведено, що зміст етноконфесійної музичної освіти поступово еволюціонував у музичних знаннях дітей і молоді менонітів-колоністів, у виконанні ними гімнів, духовних, фольклорних пісень, канонів та псалмів; в уміннях, навичках їх вокально-хорового відтворення з метою засвоєння духовних ідеалів протестантської віри й музичних цінностей суспільства, виховання релігійно-мистецьких почуттів на основі оволодіння співацькою методикою за цифровою нотацією, завдяки чому діти й молодь демонстрували високий рівень поліфонічної хорової культури на шкільних вокальних конкурсах і фестивалях.

Встановлено, що в менонітських школах і перший урок, і заняття в другій половині дня розпочиналися з *піснеспіву* й молитви. Менонітська молодь у Запорізькому окрузі *щонеділі* у вільний час виконувала *пісні релігійного духовного змісту*. Діти вивчали велику кількість церковних пісень, що спонукали до добра, додавали сил у боротьбі з поганими нахилами й звичками в житті. Інструкція навчання дітей регламентувала діяльність на уроках як з усіма дітьми, так і з окремими їх групами. Музична спадщина тривалий час була незмінною на іноетнічних територіях, а колоністська культура стала окремою формацією, яка

поєднувала скарби духовної та фольклорної музики.

Основними засобами навчання дітей музики та співу слугували збірники духовних пісень та гімнів, які були добре ілюстровані; самі твори були простими за формою, тональністю; ускладнення ритмічних одночасних сполучень різних за висотою звуків (акорди музики) чітко узгоджувались з віком дитини, тобто чим меншою була дитина, тим простіші були тексти віршів.

Обґрунтовано хронологію публікацій збірників гімнів як основних наочних засобів навчання молоді, які використовувались в етноконфесійній музичній освіті менонітів на південноукраїнських землях, а саме: публікації німецьких гімнів духовного змісту (1851, 1879 рр.); класифікація духовних піснеспівів за тематичними категоріями (1881 р.); заборона використання музичних інструментів під час богослужіння й у школі (1882 р.); оновлення збірників гімнів (1908 р.).

Виявлено, що гімн для дітей та молоді менонітів являє собою урочистий музичний твір символічно-сакрального змісту, що є найдавнішим гімнографічним жанром протестантської церкви, який у простих і зрозумілих для дітей словах передає біблійні події, ставлення до Спасителя, його прославляння, спираючись на тексти Святого письма та на ідею христоцентризму; підтримує інтерес до музики, збагачує духовний образ відповідною інтонацією; навчає дитину й молодь різних способів звуконаслідування, розрізнення за тембром голосів однолітків, диференціації звучання голосів (соло, хор); дає змогу набутти елементарних навичок співу разом з усіма іншими; помічати зміни в мелодії, керувати силою звуку.

З'ясовано, що з кінця XVIII до початку XX ст. зміст етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на південноукраїнських землях еволюціонував. Відбувалися численні дискусії щодо педагогічної мети та дидактичних завдань засвоєння музики; на педагогічних поглядах видатних діячів у сфері освіти, зокрема щодо її принципів і постулатів, суттєво позначились пруські освітні реформи.

Освітній потенціал етноконфесійної музичної освіти сприяв якісному розучуванню менонітських духовних пісень студентами Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, які на високому рівні виконують духовні пісні менонітів-колоністів, чому сприяли бесіди й попередній аналіз духовно-музичних текстів.

Актуалізовано систематичні зустрічі з менонітами – членами ради директорів Благодійної організації «Друзі Менонітського центру» в Україні (Бен Стоюбі, Ліл Стоюбі; Руф Дерксон та Вік Дерксон; Дейв Регерх і Хільді Регерх) (2016–2018 рр.), родини яких залишили територію України (м. Молочанськ) у 1920-х рр. і виїхали до Канади на постійне проживання; зібрано їхні спогади про минулі роки життя в Молочанську, про дитинство та юність і вплив духовних пісень на їхнє життя; проаналізовано зміст духовних пісень менонітів та їх записи; встановлено контакти з сучасними дослідниками життя менонітів – Й. Діком (J. Dick) (Німеччина) і П. Леткеманном (Peter Letkemann) (Канада), які розвивали науковий напрям менонітознавства в Україні, Америці, Канаді, Індії, Африці, і враховано результати їхніх досліджень у дисертаційній роботі.

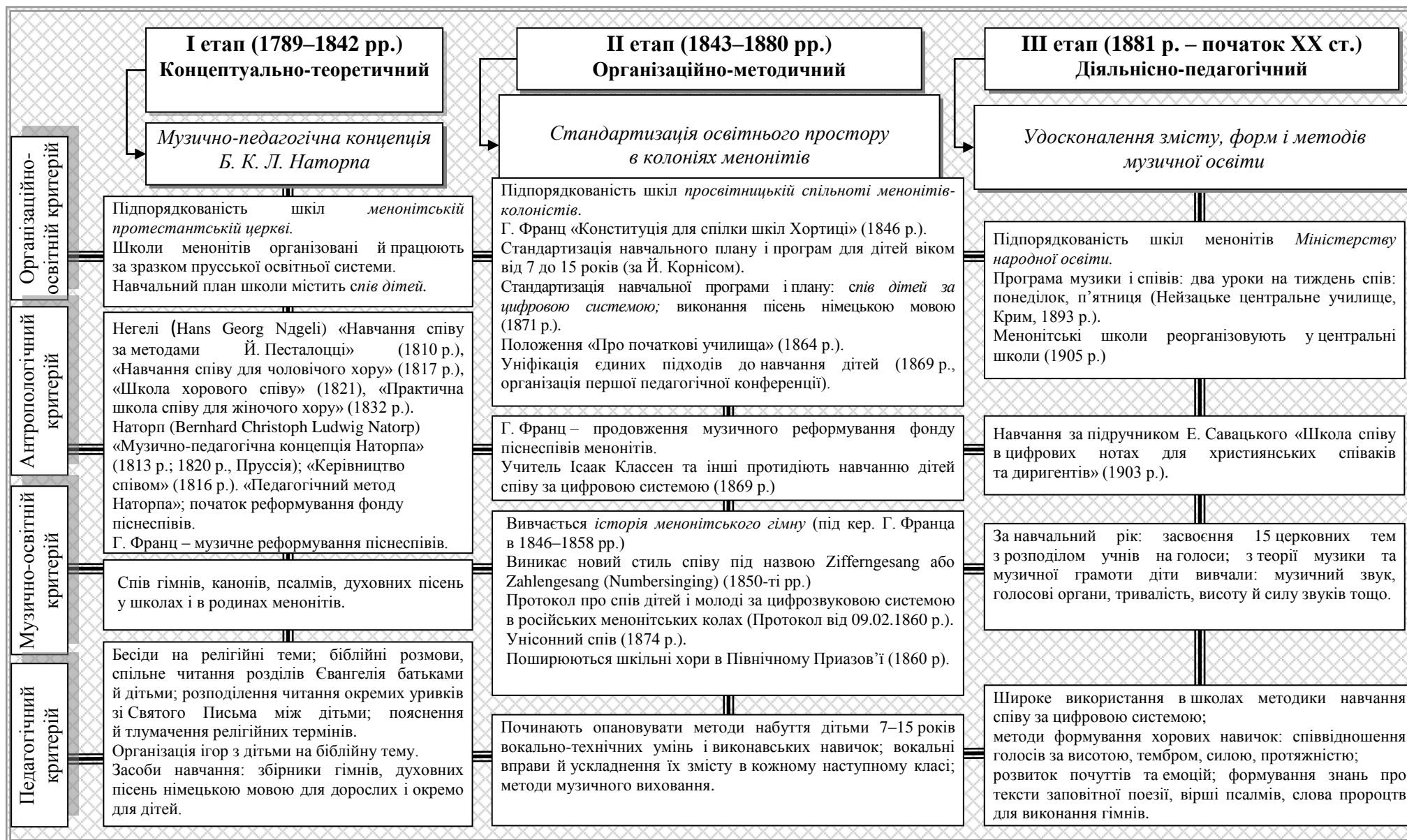

Рис. 1. Розвиток етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на Півдні України (кінець XVIII – початок XX ст.)

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів Півдня України наприкінці XVIII – на початку ХХ ст. й узагальнено її освітній потенціал.

1. Виявлено історико-культурні передумови (економічні, етноконфесійні, культурні, педагогічні), що забезпечили неперервний і поступовий розвиток етноконфесійної музичної освіти менонітів як конфесійної нацменшини, яка проживала на південноукраїнських землях; з'ясовано, що економічне зростання менонітів у колоніях, самостійність у веденні колективного господарства (рибальство, бджільництво, лісорозведення, садівництво, покращення ландшафту) позитивно вплинули на відкриття системи шкіл для дітей і молоді з урахуванням пруських освітніх реформ: у Катериненталі збудовано початкову школу (1821 р.); у Гансау відкрито першу школу (1854 р.); згодом – ще одну (1856 р.), розроблено програму «Загальні правила навчання та лікування дітей», що містила положення щодо покращення музичної освіти й навчання дітей менонітів (1843 р.); менонітська громада сприяла освіченості дітей і молоді, які мали високий рівень грамотності, уміли самостійно читати духовні тексти гімнів і розуміли зміст духовних пісень, що позначилось на якості музичної освіти: у бібліотеках, читальнях зберігалися збірники гімнів і духовних пісень, а джерелом освіти для молоді були Буквар, Біблія, Катехізіс і збірники гімнів (1789–1843 рр.). Етноконфесійне життя менонітів як іншомовної та іншодуховної етнічної гомогенної спільноти з власною історичною цивілізаційною місією пов'язано зі збереженням традицій і канонів, які відтворювалися в змісті музичної освіти.

2. Доведено, що функція етноконфесійної музичної освіти розглядається як зовнішній вияв властивостей змісту (духовна пісня, музика, піснеспів), має матеріальну форму свого існування як менонітське музично-освітнє явище в соціумі (школа, освіта), віддзеркалюється в колективній свідомості суб'єктів, які відтворюють етноконфесійні, мистецькі й освітні концепти в праксеологічній діяльності. Такі функції, як етноконфесійно-мистецька, духовно-музична, освітньо-мистецька, зумовлюються виявом сутності етноконфесійної музичної освіти в суспільстві та є похідними від її змісту та дій суб'єктів, але при цьому вони можуть поступово змінюватися, залежно від нових історичних завдань і цілей у контексті культури.

Основними компонентами змісту етноконфесійної музичної освіти є культурно-мистецький складник, виконавсько-духовна шкільна практика й навчально-виховна діяльність.

Культурно-мистецький складник етноконфесійної музичної освіти відображає поступовий розвиток менонітської гімнографії, реформування пісенного фонду менонітських гімнів з богословсько-філософським контекстом, засвоєння багатовікової акапельної поліфонічної хорової культури, яка сформувалася під впливом західноєвропейських музичних, літургійних і вокально-співочих традицій

сакрального мистецтва і яку поступово засвоювали учні менонітських шкіл.

Виконавсько-духовна шкільна практика відображає зовнішньоорганізаційні масові форми, зокрема такі, як проведення шкільних вокальних конкурсів духовної пісні та фестивалів хорового співу на південноукраїнських землях, що створювали піднесене колективне хорове дійство.

Навчально-вихована діяльність відображає практикоорієнтоване впровадження в освітній процес історичних музично-освітніх ідеалів і поглядів видатних постатей на опанування теоретичних основ музично-педагогічної концепції, привчання дітей і молоді використовувати цифрозвукову систему під час виконання духовних пісень, де цілком задіяні почуття й піднесені думки; духовна пісня на уроках стає важливим складником навчальних шкільних планів упродовж усього навчального року.

3. За визначеними критеріями розроблено історико-педагогічну періодизацію розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на Півдні України в досліджуваний період і подано її як авторську концепцію реконструкції історико-педагогічного явища на підставі здобутих знань про характер німецької менонітознавчої історичної джерельної бази (музично-теоретичної, музично-освітньої, вокально-співацької менонітської літератури), що розкриває внутрішні взаємозв'язки в іншокультурній площині між конфесією, музикою та освітою, систематизованою за важливими історичними датами для встановлення відмінностей на кожному етапі.

На дохронологічному етапі (Пруссія, Швейцарія, 1717–1812 рр.) відчувається й посилюється вплив пруської системи освіти, особливо музично-освітніх поглядів Й. Песталоцці, Г. Негелі, Б. К. Л. Наторпа та ін., на зародження етноконфесійної музичної освіти менонітів.

Перший етап (1789–1842 рр.) – концептуально-теоретичний: музично-педагогічна концепція Б. К. Л. Наторпа (1813 р.), музично-педагогічні праці Г. Негелі (1810, 1817, 1821, 1832 рр.), згідно з якими голос кожної дитини може бути рівним, гнучким і звучним, якщо її систематично привчати до *ритму й гармонії в музиці*, а музична мова може бути доступною для широких мас дітей у школі.

Другий етап (1843 – 1880 рр.) – організаційно-методичний: цілеспрямовані адміністративні дії Й. Корніса зі стандартизації навчальних програм і навчальних планів для сільських шкіл менонітів, де чітко визначено організацію співу за цифрозвуковою системою на тлі широкої протидії їй з боку вчителів шкіл і менонітської громади, просвітництва на південноукраїнських землях.

Третій етап (1881 р. – початок ХХ ст.) – діяльнісно-педагогічний: поширення співу дітей у школах менонітів за цифрозвуковою системою завдяки опануванню теорії музики, методики й практичному виконанню духовних піснеспівів дітьми; уміння дітей і молоді на шкільних конкурсах та фестивалях виконувати багатоголосі хорові партії, що відображало звуковисотну злагодженість музичного твору з урахуванням художньої міри, форми, рівноваги звукового матеріалу.

Післяхронологічний етап (1920-ті рр. США, Канада, Мексика) ознаменований масовим від'їздом менонітів-колоністів з Півдня України.

4. Схарактеризовано еволюційні зміни форм, методів і засобів навчання й виховання в ЕКМО. Еволюція відображає перехід від некваліфікованого розуміння вчителями змісту музичної освіти до поступового опанування ними концептуальних музичних основ оволодіння поліфонічною хоровою культурою за Б. Наторпом, опрацювання методичних інструкцій за Г. Негелі й навчання дітей за системою методів формування вокально-хорових навичок (метод співвідношення голосів, метод диригування, метод оволодіння технікою дихання, метод інтонування, метод артикуляції музично-літературних текстів, методи засвоєння градуйованої прогресії співу гімнів у цифровій нотації); методів розучування гімнів, таких, як наочні (цифрозвукова нотація тексту), слухові (літературно-музичний текст), вербально-практичні (багаторазові вокальні вправи); методів навчання ритму (ритмічні вправи), вивчення мелодії (мелодійні вправи), методу навчання гармонії на шкільних уроках. Поступово виникали й поширювались такі зовнішні організаційні форми, як шкільні вокальні конкурси, фестивалі хорової музики, що набули широкої популярності серед населення на південноукраїнських землях.

Високий рівень хорової культури молодого покоління відображало використання збірників гімнів як засобів навчання й виховання релігійно-мистецьких почуттів: збірник «Гімни для церкви і домашнього побуту» («Gesangbuch zur kirchlichen und hdslichen Erbauung»), що містив 703 гімни, додаток з молитов, біографічні нариси про письменників, уривки з Писання (1851); «Німецький збірник псалмів» («Deutsches Gesangbuch»); затверджений перелік *церковних дисциплін*, які пояснюють, як працювати в приходах з відвідувачами, зокрема й з *молоддю* (1879); збірник «Духовні пісні і вірші» («Geistliche Lieder und Gelegenheitsgedichte»), обсягом 1208 сторінок (1880); колекція духовних піснеспівів: 834 гімни, що відображають такі тематичні категорії, як: існування Бога, атрибути Бога та Трійці, категорії Євангелія (запрошення, покаєння, конверсії, регенерації), тобто доктринальні основи й практики церкви тощо (1881); збірник гімнів, що містив 445 гімнів, з яких близько 100 були новими, завдяки реформуванню пісенного фонду (1908).

5. Узагальнено освітній потенціал етноконфесійної музичної освіти менонітів на південноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX ст. Встановлено значущість духовного піснеспіву менонітів-колоністів у житті батьків та їхніх дітей, родини яких залишили територію України на початку XX ст., що відображає зв'язок минулого і сучасного через духовний піснеспів і продовження музичних і вокальних традицій хорового співу та їх подальше педагогічне опрацювання.

Доведено, що високий рівень сучасного хорового виконання історичних духовних пісень менонітів-колоністів залежить від проведення бесід про основи духовної музики менонітів, від прослуховування й організації цілеспрямованого сприймання духовних пісень з музичним аналізом текстів. Саме це сприяло якісному розучуванню менонітських духовних пісень студентами Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, завдяки чому вони на високому рівні виконують духовні пісні менонітів-колоністів з урахуванням музично-літургійних традицій та історико-

релігійних надбань минулих століть.

Отже, нове педагогічне переосмислення духовної пісенної спадщини менонітів-колоністів впливає на розвиток нинішньої етноконфесійної музичної освіти, що підтверджено в особистих листах сучасних дослідників з Німеччини та Канади, які вивчають проблеми етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів Півдня України (кінець XVIII – початок XX ст.).

У процесі дослідження виконано поставлені завдання. Дисертація містить перспективну тематику наукових пошуків для вивчення розвитку етноконфесійної музичної освіти лютеран і кальвіністів на західноукраїнських землях наприкінці XVIII – на початку XX ст. з проведенням консеквентного аналізу та експланаторного узагальнення в контексті отриманих результатів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Брежнева С. Б. Реформа пруської системи освіти та її вплив на етноконфесійну музичну освіту менонітів на південноукраїнських землях кінця XVIII – початку XX ст. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогіка*. Мелітополь, 2017. № 2 (19). С. 12–17.

2. Брежнева С. Б. Розвиток етноконфесійної музичної освіти менонітів засобами духовного пісенспіву. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогіка*. Мелітополь, 2017. № 1 (18). С. 12–17.

3. Брежнева С. Б. Й. Песталоцці та його вплив на розвиток етноконфесійної музичної освіти на засадах пруської освітньої системи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2018. Вип. 58–59 (111–112). С. 3–8.

4. Брежнева С. Б. Дитячі та юнацькі духовні пісні й гімни менонітів Західної Європи: історія та сучасність. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць. Хмельницький, 2017. Вип. 22. С. 24–29.

5. Brezhnieva S. B. Historical and pedagogical chronology of the development of ethno-confessional musical education of Mennonites in the South of Ukraine (end of the XVIII – early XX centuries). *Eureka: Social and Humanities*. 2018. Vol. 4 (16). P. 51–56.

6. Брежнева С. Б. Актуалізація педагогічного досвіду упровадження історичних духовних пісень менонітів у сучасний навчально-виховний процес ВНЗ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2017. Вип. 56–57 (109–110). С. 537–545.

7. Брежнева С. Б. Гуманістичні погляди українських педагогів-просвітителів на музичне виховання школярів у XX ст.: історично-педагогічний і регіональний підходи. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*: зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 233. С. 32–38.

8. Брежнева С. Б. Визначення змісту основних принципів гуманізації навчально-виховного процесу молодших школярів на уроках музичного мистецтва. *Молодь і ринок* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2015. № 1. С. 137–141.

9. Брежнева С. Б. Гуманістичні засади формування народнопісенної культури школярів: історико-педагогічний аспект. *Молодь і ринок* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2016. № 4 (135). С. 113–115.

10. Брежнева С. Б. Історико-педагогічна думка про гуманістичний підхід до естетичного виховання учнів шкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 7. С. 31–35.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

11. Брежнева С. Б. Освітня реальність музично-педагогічних інновацій: реконструкція розвитку етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів на Півдні України (кінець XVIII – початок XX століття). *Педагогіка мистецтва для культурного зростання особистості протягом життя* : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (Мелітополь, 8–10 листопада 2018 р.). Мелітополь, 2018. С. 13–17.

12. Брежнева С. Б. Віра та історико-педагогічні основи етноконфесійної музичної освіти менонітів як конструкт світорозуміння людини на Півдні України. *Етика релігій і конфесійне ціннісне розмаїття* : I Всеукр. форум-презентація (Мелітополь, 17–18 травня 2018 р.). Мелітополь, 2018. С. 27–30.

13. Брежнева С. Б. Меноніт Й. Корніс та його педагогічний вплив на реформування музичної освіти іноменшин у школах на південноукраїнських землях у XIX столітті. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій* : матеріали VII Міжнар. наук. конф. (Ополе, 4–7 квітня 2018 р.). Ополе, 2018. С. 182–183.

14. Брежнева С. Б. Культурні витоки духовної музики менонітів як актуалізація проблеми сучасної германістики. *Pedagogika. Theory. Practice* : European Scientific Conference (Szczecin, July 30–31, 2017). Szczecin, 2017. С. 6–8.

15. Брежнева С. Б. Музична освіта менонітів-колоністів як історико-педагогічна проблема. *Актуальні проблеми педагогічної науки* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. (Миколаїв, 10–11 листопада 2017 р.). Миколаїв, 2017. Ч. 1. С. 87–89.

16. Брежнева С. Б. Особливості хорового виконання духовних пісень менонітів. *Педагогіка музичного мистецтва, художньої культури та хореографії у контексті інтернаціоналізації освіти* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 8–10 листопада 2017 р.). Мелітополь, 2017. С. 15–17.

17. Брежнева С. Б. Погляди вітчизняних просвітителів щодо організації музичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл. *Pedagogika. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju wspolczesnej nauki* : матеріали міжнар. наук. конф. (Ченстохова, 29–30 липня 2016 р.). Ченстохова, 2016. С. 16–19.

18. Брежнева С. Б. Гуманістичні основи удосконалення народнопісенної культури учнів: історіографія питання. *Педагогіка музичного мистецтва та хореографії у контексті інтернаціоналізації професійної освіти* : матеріали

міжнар. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 3–5 листопада 2016 р.). Мелітополь, 2016. С. 11–13.

19. Брежнева С. Б. Основні принципи гуманізації навчального процесу у школі I ступеня на уроках музичного мистецтва. *Pedagogika. Projekty naukowe* : сб. научн. докладов. Сопот, 2015. Ч. 1. С. 47–49.

20. Брежнева С. Б. Роль класичних методів навчання у підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва. *Мистецька освіта: історія, сьогодення, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 29–30 жовтня 2015 р.). Мелітополь, 2015. С. 18–22.

21. Брежнева С. Б. Роль педагога в естетичному розвитку молодших школярів на уроках музики. *Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення і перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 червня 2015 р.) : в 2 т. Мелітополь, 2015. Т. I. С. 87–90.

22. Брежнева С. Б. Формування культури художнього сприйняття музичного мистецтва у молодших школярів. *Регіональні культурні, мистецькі та освітні практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав-Хмельницький, 12–14 березня 2014 р.). Переяслав-Хмельницький, 2014. С. 126–130.

23. Брежнева С. Б. Компетентнісний підхід до змісту вокальної підготовки диригента у закладах вищої музично-педагогічної освіти. *Професійний розвиток викладача музичного мистецтва та хореографії* : матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції (Мелітополь, 18 грудня 2014 р.). Мелітополь, 2014. URL: <http://iconf.mdpu.org.ua/index.php/kontakti/13-muzika-yak-vid-mistetstva>. (дата звернення: 25.12.2014).

24. Брежнева С. Б. Модель диригента-професіонала з позиції гуманістичного підходу. *Мистецька освіта: традиції і новації* : матеріали міжнар. наук. конф. (Мелітополь, 16–17 жовтня 2014 р.). Мелітополь, 2014. С. 11–12.

25. Брежнева С. Б. Історико-теоретичні аспекти еволюції змісту поняття «гуманізм». *Nauka I Utworzeme XXI Stulecia: Teoria, Pratyka, innowacje* : сб. научн. докладов. Ополе, 2013. С. 39–40.

26. Брежнева С. Б. Музично-естетичний розвиток учнів на гуманістичних засадах. *Нові виміри сучасного світу* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук. інтернет-конф. (Мелітополь, 24–28 листопада 2008 р.). Мелітополь, 2008. С. 107–109.

27. Брежнева С. Б. Організація естетико-виховного процесу в школі на гуманістичних засадах. *Соціально-економічні проблеми сталого розвитку українського суспільства* : зб. тез доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 13 травня 2004 р.). Мелітополь, 2004. С. 186–187.

28. Брежнева С. Б. Психолого-педагогічні умови естетичного розвитку учнів початкової школи в процесі музичної діяльності на гуманістичних засадах. *Вісник Харківського університету. Серія: Психологія* : зб. наук. праць. Харків, 2002. Вип. 550. Ч. 1. С. 26–28.

АНОТАЦІЯ

Брежнева С. Б. Развитие этноконфессионального музыкального образования меннонитов-колонистов Юга Украины (конец XVIII – начало XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, Мелитополь, 2019.

На основании анализа литературных источников в диссертации показано и теоретически обосновано развитие этноконфессионального образования меннонитов-колонистов Юга Украины наприкінці XVIII – на початку XX ст. Схарактеризовано культурно-історичні передумови етноконфесійної музичної освіти, які відображають її економічні, етноконфесійні, культурні та педагогічні основи; визначено сутність етноконфесійної музичної освіти менонітів-колоністів, її функції та структуру змісту; простежено еволюцію форм, методів і засобів навчання в школах; проаналізовано історіогенез гімнографії духовного пісенспіву й зміст духовних і фольклорних пісенспівів менонітів-колоністів, які були суттєвими складниками музичної освіти дітей і молоді в колоніях менонітів.

Розкрито педагогічний зміст розвитку етноконфесійної музичної освіти за хронологією і відповідними етапами на підставі визначених критеріїв у межах досліджуваного періоду. Узагальнено освітній потенціал педагогічної спадщини етноконфесійної музичної освіти, схарактеризовано зустрічі з менонітами, родини яких залишили в 1920-х рр. південноукраїнські землі; спілкування з провідними сучасними дослідниками Німеччини та Канади, які працюють у галузі менонітознавства.

Ключові слова: етноконфесія, музика, освіта, меноніти-колоністи, Південь України, етноконфесійна музична освіта, цифрозвукова система.

АННОТАЦИЯ

Брежнева С. Б. Развитие этноконфессионального музыкального образования меннонитов-колонистов Юга Украины (конец XVIII – начало XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, Мелитополь, 2019.

На основании анализа литературных источников в диссертации показано и теоретически обосновано развитие этноконфессионального образования меннонитов-колонистов Юга Украины в конце XVIII – начале XX в. Охарактеризованы культурно-исторические предпосылки развития этноконфессионального музыкального образования, отражающие его экономические, этноконфессиональные, культурные и педагогические основы;

определена суть этноконфессионального музыкального образования меннонитов-колонистов, его функции и структура содержания; выявлена эволюция форм, методов и средств обучения в школах; проанализированы историогенез гимнографии духовного песнопения и содержание духовных и фольклорных песнопений меннонитов-колонистов как составляющих музыкального образования детей и молодежи в колониях меннонитов.

Отражено педагогическое содержание развития этноконфессионального музыкального образования в соответствии с хронологическими этапами на основании определенных критериев в рамках исследуемого периода. Обобщен образовательный потенциал этноконфессионального музыкального образования, охарактеризованы встречи с менонитами, семьи которых покинули южноукраинские земли в 1920-х гг.; отображено общение с ведущими современными меннонитоведом из Германии и Канады.

Ключевые слова: этноконфессия, музыка, образование, меннониты-колонисты, Юг Украины, этноконфессиональное музыкальное образование, цифрозвучковая система.

SUMMARY

Brezhnieva S. B. The development of the Mennonite-colonists' ethno-confessional musical education of at the South of Ukraine (the end of the XVIII – the beginning of the XX century). – The manuscript.

The research work thesis for the degree of a candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy) in specialty 13.00.01 «General pedagogics and history of pedagogy». (011 – Education Science). – Boghdan Khmelnytskiy Melitopol State Pedagogical University. Melitopol, 2019.

The research work is devoted to the study and solving of the actual problem – the development of ethnoconfessional musical education of South Ukraine Mennonite colonists in the late XVIII – early XX centuries and a generalization of its educational potential.

In the course of the research, historical and cultural backgrounds (economic, ethnoconfessional, cultural, pedagogical) were identified that ensured the continuous and gradual development of ethnoconfessional musical education of the Mennonites as a confessional minority resident in the southern Ukrainian lands. The ethnoconfessional life of the Mennonites as a foreign-language and other-spiritual ethnic homogeneous community with its own historical civilization mission is associated with the preservation of traditions and canons that were reproduced in the content of musical education.

The work clarifies that ethnoconfessional musical education is an integral part of the spiritual culture of the Mennonites, whose community had close ethnic interrelationships on the basis of the beliefs of the faith, and systematically reproduced the idea of Christotzentrism by means vocal and choral art in the process of teaching children and young people in schools.

In the research work is proved that the function of ethnoconfessional musical education is an external expression of the content properties (hymns, psalms, spiritual

and folk songs) through the material of the Mennonite musical and educational phenomenon existence form in society, is reflected in the collective consciousness of subjects that reproduce ethnoconfessional, artistic and educational concepts in praxiological activity. Functions such as ethno-confessional, artistic, spiritual-musical, educational and artistic are conditioned by the expression of the ethno-confessional musical education essence in a society and are derived from its content and actions of subjects, but they can gradually change with the emergence of new historical tasks and goals in the context of culture. The main components of the ethno-confessional musical education content are cultural and artistic, performing-spiritual school practice and educational activities.

According to certain criteria, the historical and pedagogical periodization of the development of ethnoconfessional Mennonite colonists musical education in the Ukraine South during the investigated period, which reveals internal interrelations in a different cultural plane between confession, music and education, is systematized according to important historical dates, the development of Mennonite colonists ethnoconfessional musical education for setting the differences at each stage.

At the pre-chronological stage (Prussia, Switzerland, 1717–1812 gg.), the influence of the Prussian education system, especially the musical and educational views of J. Pestalozzi, G. Negeli, B. K. L. Natorpa, and others, is felt and intensified on the origin of Mennonites ethnoconfessional musical education.

The first stage (1789–1842 gg.) Is the conceptual and theoretical: the musical-pedagogical concept of B. K. L. Natorpa (1813), the musical and pedagogical works of G. Negeli (1810, 1817, 1821, 1832) according to which the voice of each child can be equal, flexible and sonorous, if it is systematically accustomed to the rhythm and harmony in music, and the musical language may be accessible to the broad masses of children at school.

The second stage (1843–1880) – organizational and methodical: the purposeful administrative actions of J. Coronis on the standardization of curricula and curricula for rural schools of Mennonites, which clearly defines the organization of singing for a digital audio system against the backdrop of broad opposition from it by school teachers and Mennonite community in southern Ukrainian lands.

The third stage (1881 – the beginning of the XX century) – activity and pedagogy: the spread of children singing in the schools of Mennonites through the digital audio system through the mastery of the music theory, techniques and the practical implementation of spiritual singing by children; the ability of children and young people to perform multi-voiced choral parties at school competitions and festivals, reflecting the soundness of the harmony of a musical composition, taking into account the artistic dimension, form, balance of sound material.

The post-chronological stage (1920's USA, Canada, Mexico) was marked by the mass departure of Mennonite colonists from the South of Ukraine.

Keywords: ethnoconfession, music, education, colonists Mennonites, South of Ukraine, ethno-confessional musical education, digitalaudio system.

Видавець та виготовлювач ТОВ “Колор Принт”
72312, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Університетська, 44/7
Тел. (0619) 46-50-20

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців і
виготівників видавничої продукції Серія ДК № 3782 від 12.05.2010 р.

Підписано до друку 15.03.2019 р. Папір офсетний.
Друк різог. Гарнітура Times New Roman.
Формат 60x90/16. Умовн. друк. арк. 1,4.
Тираж 100 пр. Зам. № 31 від 15.03.2019 р.